

ПОНЯТТЯ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ (ТРАСТУ) У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА МОДЕЛЬНИХ ПРАВИЛАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Некіт К.Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті досліджується поняття довірчої власності (трасту) за законодавством деяких європейських країн. Зокрема, досліджено правове регулювання довірчої власності у Франції та Румунії. Проаналізовано поняття трасту за Модельними правилами європейського приватного права. Визначено специфіку континентальної моделі довірчої власності. Наведено рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання довірчої власності за законодавством України.

Ключові слова: довірча власність, довірче управління, траст, європейське приватне право.

Постановка проблеми. Інститут права довірчої власності є відносно новим для цивільного законодавства України, разом із тим, він існує в нашій правовій дійсності вже більше десяти років, проте й до сьогодні визначення цього поняття законодавчо не закріплено. Спроба визначити поняття права довірчої власності була зроблена у Законі України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19 червня 2003 року, у ч. 1 ст. 26 якого довірча власність визначалась як особлива форма договірних майнових відносин, яка регулює розпорядження платежами за іпотечними активами, переданими установником у володіння, користування і розпорядження управителю. Проте згодом дане положення було відмінено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 15 грудня 2005 року, і, таким чином, легальне визначення довірчої власності в українському законодавстві на сьогодні відсутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам довірчого управління та довірчої власності були присвячені праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Р. А. Майданик, І. В. Венедиктова, Ю. В. Курпас, М. М. Слюсаревський, с. А. Сліпченко, О. А. Ієвіна, А. І. Смирнов, Л. Ю. Міхєєва, Д. В. Петелін, Н. Л. Платонова, А. М. Ненашев, І. В. Маркіна, Д. Ю. Колосов, с. Г. Колесникова, А. А. Жданов та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У зазначених дослідженнях довірчої власності не було приділено достатньої уваги порівнянню особливостей правового регулювання довірчої власності у європейських країнах. Поза увагою дослідників поки що залишаються особливості визначення правових понять, у тому числі, поняття довірчої власності (трасту) у так званих «Модельних правилах європейського приватного права» (DCFR).

Мета статті. Метою даного дослідження є аналіз особливостей визначення довірчої власності (трасту) у законодавстві деяких європейських країн, зокрема, у Франції та Румунії, дослідження поняття трасту за DCFR, а також визначення специфіки континентальної моделі довірчої власності.

Виклад основного матеріалу. В українському законодавстві право довірчої власності визначається як «особливий вид права власності», проте, що саме вкладається в це поняття, у чому особливості цього різновиду права власності залишається невизначеним. Спробуємо розібратись із сутністю цього поняття, проаналізувавши досвід зарубіжних країн континентального права, у законодавстві яких закріплено інститут довірчої влас-

ності, а також узагальнений підхід до визначення сутності цього поняття, запропонований авторами «Модельних правил європейського приватного права», так званих DCFR. Останні були створені саме для того, щоб «примирити правові системи цивільного та загального права», порівняти підходи до регулювання схожих інститутів та виявити «точки зіткнення» [1]. Це є особливо корисним щодо застосування трастів, породжених англо-американським правом та поширених з часом (із відповідним адаптуванням) у країнах права континентального.

Одним з останніх відомих випадків введення довірчої власності у законодавство країни континентального права стало закріплення цього інституту цивільним законодавством Франції, а пізніше (за зразком французького законодавця) і Румунії. Дискусія навколо інституту довірчої власності у Франції тривала протягом кількох років, і результатом її стало прийняття спеціального Закону Франції «Про фідучію» від 19 лютого 2007 року, яким у французький Цивільний кодекс (далі – ФЦК) було введено розділ XIV «Фідучія» [2].

Закріплене законом визначення фідучії практично співпадає з усталеним у світовій практиці визначенням довірчої власності. Так, згідно зі ст. 2011 ФЦК, фідучія – це правочин, за допомогою якого один або декілька установників передають майно (існуюче чи те, що буде придбано в майбутньому), або його частку, фідучіарію (фідучіаріям), які відокремлюють його від власного майна для здійснення з обумовленою метою дій на користь одного або декількох бенефіціарів. При цьому виникає так звана цільова власність. Всі угоди, що здійснюються з переданим в цільову (довірчу) власність майном є предметом самостійного обліку у фідучіарія [2].

Характерні риси фідучії за французьким законодавством зводяться до наступного.

По-перше, французький закон обмежує сферу фідучіарних відносин межами підприємницької діяльності, оскільки обома сторонами договору фідучії можуть бути лише особи, що здійснюють підприємницьку діяльність.

По-друге, вимоги, що висуваються до фідучіарія, дають гарантію його компетентності, оскільки припускають наявність у нього ліцензії на відповідний вид діяльності.

По-третє, встановлення терміну дії договору в 33 роки дозволяє забезпечити виконання довгострокових цілей діяльності фідучіарія, одночасно запобігаючи можливості зловживань у вигляді приховання угод по відчуженню власності.

Нарешті, очевидну зручність для установника являє собою можливість обмежити відповідальність за зобов'язаннями, пов'язаними з фідучією, лише

довірем майном. Захист інтересів кредитора при цьому забезпечується положенням про те, що таке обмеження відповідальності можливе лише у разі прямо вираженої на це згоди кредитора. У цілому, положення про відповідальність представляються вельми раціональними, оскільки, з одного боку, дозволяють забезпечити захист кредиторів, а з іншого – забезпечують як можливість обмеження відповідальності установника, так і можливість залучення до відповідальності фідучіарія за допущені ним помилки при здійсненні діяльності у межах договору фідучії.

Окрему увагу слід звернути на те, що істотною умовою договору фідучії є мета, для досягнення якої майно передається у довірчу власність. Наведена умова є позитивним прикладом того, як захистити інтереси власника, який передає своє майно у довірчу власність та запобігти випадкам шахрайства з боку довірчого власника).

Аналогічна французькій модель правового регулювання довірчої власності складається на сьогоднішній день в Румунії. Слід зазначити, що протягом тривалого часу в Румунії, так само, як і у Франції, інститут довірчої власності не був законодавчо закріплений. Відносини такого роду зустрічалися, проте, існували вони завдяки принципу «дозволено все, що не заборонене законом». У періодичних виданнях Румунії такі відносини описуються під назвою «*proprietea, afectată unui scop*», «*proprietea fiduciară*», тобто цільова або фідучіарна власність [3, с. 38].

Сутність цієї конструкції зводилася до характерної для довірчої власності процедури передачі, за допомогою контракту або одностороннього волевиявлення, однією особою (фідучіантом/установником) іншій (фідучіарію) права власності на конкретне майно на певний строк, з метою управління ним на користь вказаного в договорі вигодонабувача. При цьому фідучіарій ставав власником переданого в управління майна, проте, його повноваження з розпорядження майном обмежувалися встановленою фідучіантом метою. Таким чином, фідучіарій не міг використовувати передане йому майно у власних інтересах, а виконував конкретні обов'язки на користь установника або вигодонабувача. Обмеження повноважень фідучіарія забезпечувалося і тимчасовим характером фідучії.

Після вступу Румунії до Євросоюзу була проведена грандіозна робота з приведення румунського законодавства у відповідність до європейських стандартів. Корінному реформуванню піддалося й цивільне законодавство. Результатом цих процесів стало прийняття нового Цивільного кодексу Румунії (далі – ЦК Румунії) від 10 березня 2009 року, який набув чинності 1 жовтня 2011 року. Однією з новел ЦК Румунії став інститут фідучії, розроблений за аналогією із законодавством Франції.

Визначення фідучії в ЦК Румунії практично ідентичне визначенню, запропонованому французьким законодавцем. Так, згідно ст. 773 ЦК Румунії, фідучія – це угода, за допомогою якої один або декілька установників передають одне або декілька майнових прав, існуючих або майбутніх, одному або декільком фідучіаріям, які діють з певною метою на користь одного або декількох вигодонабувачей. Ці права складають автономну майнову масу, відокремлену від інших майнових прав і обов'язків фідучіарія [4].

Якщо порівняти наведені визначення із визначенням англо-американського трасту (легальне визначення якого також відсутнє, але численні доктринальні визначення дозволяють з'ясувати

сутність цього поняття), то у цілому виявиться ідентичність розуміння понять довірчої власності у європейських країнах та англо-американського трасту.

Доктринальні визначення, як правило, засновані на описанні структури зв'язків між суб'єктами трастових відносин. Так, Р. Давід зазначає, що траст встановлюється, за загальним правилом, за наступною схемою: особа, що засновує довірчу власність (*settlor of the trust*), обумовлює, що деяке майно управлятиметься однією або декількома особами (*trustees*) на користь однієї або декількох осіб – бенефіціантів (*cestuis que trust*) [5, с. 236].

За визначенням Р. Л. Нарішкіної, траст – це така форма власності, де одна особа є власником майна, відчуженого їй іншою особою для певної мети, вказаної відчужувачем. Набувач є довірчим власником, і використовує придбане майно не зовсім вільно, а лише відповідно до цілей, вказаних довірцем (відчужувачем). Він здійснює своє право не для себе, а для інших осіб – вигодонабувачей [6, с. 37].

Кипрос Матрідіс розглядає траст як правовідносини, за яких одна особа (засновник трасту) передає у власність іншій особі (довірчому власнику, трасті) будь-яке майно або право з покладанням на нього обов'язків по управлінню цією власністю від свого імені як незалежного власника для отримання вигоди на користь третіх осіб (вигодонабувачей, бенефіціарієв) [7, с. 24].

Отже, аналіз існуючих доктринальних визначень трасту дозволяє дійти висновку, що суть трасту в його класичному розумінні зводиться до передачі засновником трасту, який є власником майна (*settlor*), свого майна іншій особі (особам) – довірчому власнику (*trustee*) для управління на користь вказаної засновником особи або осіб – бенефіціарієв (*beneficiary*), або для досягнення визначеної засновником трасту спеціальної мети.

Такий самий підхід простежується й у Гаазькій конвенції «Про право, що застосовується до трастів, та їх визнання» від 1 липня 1985 р., відповідно до ст. 2 другої термін «траст» відноситься до правовідносин, створених за життя або на випадок смерті засновника, коли майно поміщається під контроль довірчого власника для цілей прибутку бенефіціанта або для іншої вказаної засновником мети [8, с. 85].

Наведене узагальнене визначення поняття трасту знаходить свій розвиток і у тексті DCFR. Так, відповідно до ст. X-1:201 DCFR, траст – це правове відношення, в якому довірчий власник зобов'язаний управляти або розпоряджатися одним або більше активами (трастовим фондом) відповідно до умов, регулюючих це правовідношення (умовами трасту) на користь вигодонабувача або для досягнення суспільно корисних цілей. Згідно зі ст. X-1:202 DCFR, правові наслідки трасту виникають відповідно до правил Розділу 10 (Відносини з третіми особами), згідно яким трастовий фонд повинен розглядатися як комплекс майна, відокремлений від комплексу майна самого довірчого власника і інших комплексів майна, які придбані довірчим власником або знаходяться в його управлінні (тобто майно, що передається в траст, відокремлюється від іншого майна довірчого власника, як це й передбачено у національних законодавствах Франції, Румунії та України).

Що стосується самого визначення поняття права довірчої власності, то його можна вивести зі ст. X-5:201 DCFR, відповідно до якої «якщо це не обмежено умовами трасту або іншими правилами

цієї Книги, довірчий власник має право вчиняти на виконання обов'язків з трасту будь-яку дію, яка: а) має право на законній підставі бути вчинена власником фонду; або б) може бути вчинена особою на користь іншої особи на основі повноваження». Тобто довірчому власнику передаються всі повноваження, якими володіє сам власник, що дає підстави говорити про те, що у якості особливого різновиду права власності під правом довірчої власності слід розуміти право власності на передане в довірку власність майно, обмежене умовами трасту чи законом та необхідністю діяти відповідно до визначеної установником трасту мети. Тобто специфіка права довірчої власності полягає в тому, що воно обмежується не лише законом, але також і установником довірчої власності.

Варто звернути увагу на той факт, що як у Румунії, так і у Франції при дослідженнях цього правового інституту підкреслюється, що при встановленні фідучії у цих країнах не відбувається «розщеплення» власності. Висловлюються думки про те, що при фідучії у фідучіарія виникає особливе право власності на передане йому в управління майно, проте, воно відрізняється від «абсолютного» права власності тим, що фідучіарій обмежен у своїх діях щодо майна розпорядженнями засновника. Фідучія характеризується як «обмежена договірною власність» («limited contractual ownership»), яка використовується лише для досягнення мети, встановленої фідучією та захищена від кредиторів фідучіарія [9].

При аналізі правового регулювання трасту в англійському праві особливу увагу необхідно звернути на його специфіку, що відрізняє даний інститут від довірчої власності в країнах континентальної правової сім'ї. В англійському праві історично склалися так, що при встановленні трасту виникають фігури двох власників – довірчого власника, який розглядається як «власник за загальним правом» і бенефіціарія, що є «власником за правом справедливості». При цьому частина правоможностей, а саме правоможності розпорядження та управління виокремленим майном, належить одній особі (довірчому власнику), а інша частина правоможностей – отримання вигод від експлуатації майна – іншій особі або особам (бенефіціаріям). Юридично ця конструкція опосередковується тим, що титул за загальним правом (legal title) щодо майна переходить до довірчого власника, і весь тягар власності

покладається на нього, а титул за правом справедливості (equitable title) передається бенефіціарію.

Специфіка трасту обумовлена історією розвитку англійського права. Наслідком поділення англійського права на загальне право і право справедливості є можливість існування «розщепленої» власності. Якщо в континентальній правовій системі право власності розглядається як абсолютне і неподільне, що поєднує в собі «тріаду» правоможностей (володіння, користування і розпорядження), то в англійському праві принцип неподільності правоможностей, що входять до складу права власності, відсутній [10, с. 34-36].

Наслідком неможливості «розділення» власності в континентальному праві є неможливість «імплантації» у нього трасту в тому стані, у якому він існує в англо-американському праві. Тому в країнах континентальної правової системи інститут довірчої власності набуває специфічних рис. Так, у Франції й Румунії в таких випадках звертаються до інституту довірчої власності в іншому, «континентальному» її розумінні, коли «розщеплення» власності не відбувається, і у відносинах довірчої власності фігурує лише один юридичний власник – довірчий, який використовує передане йому майно з певною метою, після досягнення якої право власності на це майно переходить до первинного (фактичного) власника – засновника.

Висновки. Наприкінці зазначимо, що як у країнах цивільного, так і у країнах загального права, установник довірчої власності втрачає право власності на майно, яке передається в довірку власності, натомість, особливе право (право довірчої власності) на це майно виникає в довірчого власника. При цьому якщо в країнах англо-американського права при встановленні трасту виникають фігури двох власників – довірчого власника, який розглядається як «власник за загальним правом» і бенефіціарія, що є «власником за правом справедливості», відповідно, захист прав останнього забезпечується правом справедливості, то у країнах континентального права права установника довірчої власності та бенефіціарія забезпечуються за допомогою обтяження майна, переданого в довірку власність, низкою обмежень і цільовим призначенням [11, с. 18]. У такому варіанті довірка власність цілком відповідає принципам континентальної правової системи, і може ефективно існувати в українському законодавстві, про що свідчить досвід зарубіжних країн континентального права.

Список літератури:

1. Рассказова Н.Ю. Модельные правила европейского частного права / Н.Ю. Рассказова. – М.: Статут, 2013. – 989 с.
2. Le code civil des Français. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?idTexte=LEGITEXT00000607072>.
3. Ștefan S. Proptetatea afectată unui scop și fiducie / Ș. Ștefan // Lumea Noastră. – 2008. – № 12. – P. 37-42.
4. Cod Civil al României din 10 martie 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dreptonline.ro/legislatie/codul_civil_republicat_2011_noul_cod_civil.php#cartea3
5. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози; [пер. с франц. В. А. Туманова]. – М.: Международные отношения, 1999. – 400с.
6. Нарышкина Р. Л. Доверительная собственность в гражданском праве Англии и США / Р. Л. Нарышкина. – М.: БЕК, 1965. – 324 с.
7. Матридис К. Трасты в оффшорных зонах: практ. руководство [по использованию трастов на Кипре: схемы, образцы документов, законодательство, комментарии] / Кипрос Матридис. – Белгород: Крестьянское дело, 1997. – 120 с.
8. Фунтикова Н.В. О регулировании доверительной собственности и договора доверительного управления имуществом / Н.В. Фунтикова // Журнал российского права. – 2002. – № 12. – С. 83-87.
9. Adelle J.-Fr. Introduction of Fiducie: Impact on Assignment of Receivables as Security / J.-Fr. Adelle. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.internationallawoffice.com/newsletters/detail.aspx?g=f3b70b56-dale-49b0-89ac-8f128be98432/>.
10. Жданов А. А. Возникновение и эволюция доверительной собственности в Общем праве / А. А. Жданов // История права и государства. – 2001. – № 7. – С. 189-198.
11. Майданик Р. А. Природа довірчої власності як особливого об'єкта цивільних прав за законодавством України / Р. А. Майданик // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 8 (46). – С. 16-23.

Некит Е.Г.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ПОНЯТИЕ ДОВЕРИТЕЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ (ТРАСТА) В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН И МОДЕЛЬНЫХ ПРАВИЛАХ ЕВРОПЕЙСКОГО ЧАСТНОГО ПРАВА

Аннотация

В статье исследуется понятие доверительной собственности (траста) по законодательству некоторых европейских стран. В частности, исследовано правовое регулирование доверительной собственности во Франции и Румынии. Проанализировано понятие траста по Модельным правилам европейского частного права. Определена специфика континентальной модели доверительной собственности. Приведены рекомендации относительно совершенствования правового регулирования доверительной собственности в законодательстве Украины.

Ключевые слова: доверительная собственность, доверительное управление, траст, европейское частное право.

Nekit K.G.

National University «Odessa Law Academy»

THE CONCEPT OF FIDUCIARY PROPERTY (TRUST) ACCORDING TO LEGISLATION OF THE EUROPEAN COUNTRIES AND MODEL RULES OF THE EUROPEAN PRIVATE LAW

Summary

In this article the concept of fiduciary property (trust) by the legislation of some European countries is investigated. In particular, legal regulation of fiduciary property in France and Romania is investigated. The concept of a trust by Model rules of the European private law is analyzed. Specifics of continental model of fiduciary property are defined. Recommendations concerning improvement of legal regulation of fiduciary property are provided.

Keywords: fiduciary property, trust management, trust, European private law.